

כרטיסי זכרון, מחשב יש בהם "רישום". מה המשמעות ההלכתית של רישום זה ? האם שייך לאחת ממלאכות שבת ? ולקמן נדון ביסודות של מלאכת כותב – האם כותב הינו דוקא באותיות ומספרים ? האם 'סימון' הינו בכלל כותב/רושם ? מה דינה של כתיבה שאינה נראית ? כתיבה שאינה מתקיימת (זקוקה לכח חיצוני- חשמל) ?

רמב"ם הלכות שבת פרק יא הלכה ט - יז

הכותב שתי אותיות חייב, המוחק כתב על מנת לכתוב במקום המחק שתי אותיות חייב, הכותב אות אחת גדולה כשתים פטור, מחק אות אחת גדולה ויש במקומה כדי לכתוב שתיים חייב, כתב אות אחת והשלים בה את הספר חייב, הכותב על מנת לקלקל העור חייב שאין חיובו על מקום הכתב אלא על הכתב, אבל המוחק על מנת לקלקל פטור, נפלה דיו על גבי ספר ומוחק אותה, נפלה שעוה על גבי הפנקס ומוחק אותה, אם יש במקומה כדי לכתוב שתי אותיות חייב. (י).

(יא) הכותב אות אחת סמוך לכתב או כתב על גבי כתב והמתכוין לכתוב חית וכתב שני זינין וכן כל כיוצא בזה בשאר אותיות, הכותב אות אחת בארץ ואות אחת בקורה שהרי אין נהגין זה עם זה, או שכתב שתי אותיות בשני דפי פנקס ואינן נהגין זה עם זה פטור, כתבן בשני כתלי זוית או בשני דפי פנקס והן נהגין זה עם זה חייב. (יב) לקח גויל וכיוצא בו וכתב עליו אות אחת במדינה זו והלך באותו היום וכתב אות שניה במדינה אחרת במגילה אחרת חייב, שבזמן שמקרבן נהגין זה עם זה ואינן מחוסרין מעשה לקריבתן.

(יג) הכותב אות אחת אף על פי שקורים ממנה תיבה שלימה פטור, כיצד כגון שכתב מ והכל קורין אותה מעשר, או שכתבה במקום מנין שהרי היא כמו שכתב ארבעים הרי זה פטור, המגיה אות אחת ועשה אותה שתיים כגון שחלק גג החית ונעשית שני זינין חייב, וכן כל כיוצא בזה.

(טו) אין הכותב חייב עד שיכתוב בדבר הרושם ועומד כגון דיו ושחור וסקרא וקומוס וקלקנתוס וכיוצא בהם, ויכתוב על דבר שמתקיים הכתב עליו כגון עור וקלף ונייר ועץ וכיוצא בהם, אבל הכותב בדבר שאין רישומו עומד כגון משקין ומי פירות, או שכתב בדיו וכיוצא בו על עלי ירקות ועל כל דבר שאינו עומד פטור, אינו חייב עד שיכתוב בדבר העומד על דבר העומד, וכן אין המוחק חייב עד שימחק כתב העומד מעל דבר העומד.

(טז) הכותב על בשרו חייב מפני שהוא עור אף על פי שחמימות בשרו מעברת הכתב לאחר זמן הרי זה דומה לכתב שנמחק, אבל המשרט על בשרו צורת כתב פטור, הקורע על העור כתבניית כתב חייב משום כותב, הרושם על העור כתבניית כתב פטור. המעביר דיו על גבי סקרא חייב שתיים אחת משום כותב ואחת משום מוחק, העביר דיו על גבי דיו וסקרא על גבי סקרא או סקרא על גבי דיו פטור.

(יז) רושם תולדת כותב הוא, כיצד הרושם רשמים וצורות בכותל ובששר וכיוצא בהן כדרך שהציירין רושמים הרי זה חייב משום כותב, וכן המוחק את הרשום לתקן הרי זה תולדת מוחק וחייב. המשרטט כדי לכתוב שתי אותיות תחת אותו שירטוט חייב, חרשי העצים שמעבירין חוט של סקרא על גבי הקורה כדי שינסור בשוה הרי זה תולדת משרטט, וכן הגבלים שעושים כן באבנים כדי שיפצל האבן בשוה, ואחד המשרטט בצבע או בלא צבע הרי זה חייב. האם מכל האמור נוכל ללמוד לגבי שמירה בזכרון של המחשב ?

בית יצחק תוכן העניינים יו"ד ב' לסימן ל"א

ובדין אם מותר לדבר בשבת להמכונה הנקרא פאנאגראף והוא כלי המחזקת הדיבור ימים רבים זה ודאי אסור מפני שנתהוה רושם בהשעוה הנמצאת בהמכונה הזאת והוא ככותב כמבואר בסי' ש"מ דמוחק שעוה שעל פנקס חייב וה"ה בכותב על שעוה וכן אסור להשמיע הקול מהפאנאגראף משום משמיע קול ועיין יבי"א חלק ד' יו"ד סימן כ' אות ד' שחלק עליו וסבר שא"א להגדיר זאת ככתיבה ודן שמא כוונת הבית יצחק לחייב משום רושם (ולעיל בהערה...). שים לב לחידושים שבדבריו – כתיבה באמצעות "דיבור" – וכיצד ניכרת הכתיבה ? ועוד לקמן בעז"ה.

גיטין דף יט. / כתיבת גט

ובכל דבר שהוא מתקיים וכו'. לאתויי מאי? לאתויי הא דתני ר' חנינא: כתבו במי טריא ואפצא - כשר... איתמר: עדים שאין יודעים לחתום, רב אמר: מקרעין להם נייר חלק וממלאים את הקרעים דיו (-העדים שאינם יודעים כותבים בדיו על פי הקרעים), ושמואל אמר: באבר (=כותבים בעופרת והם עוברים על הכיתוב של העופרת). באבר סלקא דעתך? והתני רבי חייא: כתבו באבר, בשחור, ובשיחור – כשר (=א"כ חתימת העדים על העופרת הינה כתב על גבי כתב שאיננה נחשבת כתיבה)? לא קשיא: הא באברא, הא במיא דאברא. רבי אבהו אמר: במי מילין. והתני רבי חנינא: כתבו במי טריא ואפצא - כשר! ל"ק: הא דאפיץ, הא דלא אפיץ, שאין מי מילין ע"ג מי מילין.

רש"י:

מקרעין - מסרטיין. והתני רבי חייא כתבו באבר כשר - וכיון דכתב גמור הוא הוה ליה כדיו על גבי סיקרא דקאסרינן לעיל. באבר - לשפשף בחתיכה של אבר על הקלף ומשחירו אינו כתב (=ולכן יכולים עדים לחתום עליו) במיא דאברא - מים ששרה בהן שחיקת אבר. במי מילין - מים ששרה בהן עפצים שחוקים. הא דאפיצא - הקלפים מעובדים בעפצים רושמן עליהן את העדים במי מילין דלא הוי כתב שהרי מראה הקלפים כמראה הכתב ואינו ניכר הלכך אין מי מילין על גבי מילין ומתנית' בדלא אפיצן.

כיצד יכתבו העדים על מי המילין אם אינם ניכרים? ומה הפתרון? ומה נסיק לגבי דבר שאינו ניכר?

גמ' גיטין דף יט:

אמר שמואל: נתן לה נייר חלק ואמר לה ה"ז גיטיך - מגורשת, חיישין שמא במי מילין כתבו (רש"י: שמא במי מילין כתבוהו - ונבלעו ואמרן לעיל כתבו במי טריא ואפצא כשר). מיתבי: הרי זה גיטך, ונטלתו וזרקתו לים או לאור או לכל דבר האבד, וחזר ואמר שטר פסים הוא שטר אמנה הוא - מגורשת, ולא כל הימנו לאוסרה; טעמא דאיכא כתב, הא ליכא כתב – לא (דאי בנייר חלק נמי אמרינן מגורשת מכדי תנא אתא לאשמועינן דאע"ג דלא אקרינא אי גיטא הוי אי לא כיון דאמר לה גיטא הוא לא הדר ביה תו ומחזקינן דגיטא הוא ואי בנייר חלק נמי סבירא ליה הכי לאשמועינן רבותא יתירתא דנייר חלק)? כי קאמר שמואל - דבדקינן ליה במיא דנרא (נמי שמגורשת לא בסתמא אלא בדקינא ליה לנייר. במיא דנרא - צבע שקורין פוייל"י ומעבירים מי הצבע עליו ופולט אותיות שבלע ונראות). אי פליט - פליט, ואי לא פליט - לאו כלום הוא. וכי פליט מאי הוי? השתא הוא דפליט (וכשהיו בלועות לא היה כתב)! שמואל נמי חיישין קאמר (שמא לא נבלעו יפה ואם מת אסורה לכהן וחולצת ולא מתייבמת דספק גרושה היא).

מה נוכל להסיק מהאמור לגבי כתב שאינו נראה האם הוא נחשב "כתב"?

משנה וגמ' שבת דף קד:

משנה. הכותב שתי אותיות בהעלם אחד - חייב. כתב בדיו, בסם, בסיקרא, בקומוס, ובקנקנתום, ובכל דבר שהוא רושם... בכל דבר שהוא רושם. לאתויי מאי? לאתויי הא דתני רבי חנינא: כתבו במי טריא ואפצא - כשר. (כתבו - לגט. במי טריא - יש אומרים מין פרי, ויש אומרים מי גשמים. אפצא - מי עפצים, גל"ש + בלוטי אלון המשמשים לתעשיית הדיו). מה החידוש במי טריא או אפצא? האם הם ניכרים?

ירושלמי מסכת שבת פרק יב הלכה ד

א"ר חייא בר בא אילין בני מדינחא ערומין סגין. כד חד מינהון בעי משלחה מילה מסטריקין לחבריה הוא כתב במי מילין וההן דמקבל כתבייא הוא שופך דיו שאין בה עפץ והוא קולט מקום הכתב. עשה כן בשבת מהו? רבי יוחנן ורשב"ל תרווייהון אמרין והוא שכתב דיו ע"ג דיו. וסיקרא ע"ג סיקרא. אבל אם כתב דיו ע"ג סיקרא. וסיקרא ע"ג דיו חייב. רבי יצחק בר משרשיא בשם רבנן דתמן חייב שתים משום מוחק ומשום כותב.

קרבן העדה מסכת שבת פרק יב הלכה ד

אילין בני מדינחא ערומין סגין. אלו בני מזרח חכמים הם ביותר: כד חד מנהון וכו'. כשאחד מהם רוצה להודיע לחבירו דבר סתר:

הוא כותב במי מילין. שהם מי עפצים כותב בהם ע"ג הנייר ואינו ניכר הכתב ההוא לשום אדם וסוברים שהוא נייר חלק: וההן דמקבל כתבייא. והאי דמקבל כתב הוא: הוא שופך על הנייר דיו שאין בה עפצים. אלא קומוס וקנקנתוס והוא קולט מקום הכתיבה של מי עפצים וניכרת הכתיבה והיינו השופך לאחר שנכתב הגט במי עפצים והוא פסול שאין כתב על גבי כתב: עשה כן בשבת. ששפך הדיו על נייר כתוב במי מילין מהו שיהא חייב: וסיקרא על גבי סיקרא. פטור שהרי הוא כבתחילה לא כתב ולא מחק: משום מוחק. שהוא מוחק התחתונות של סיקרא: משום כותב. העליונות של דיו:

מאתר הדף היומי: <https://daf-yomi.com/DYItemDetails.aspx?itemId=7867>

המקבל שופך על הדף שיו שאין בו עפצים והוא נקלט במקום הכתב כלומר במקום מי המילין ואז הוא ניתן לקריאה. מסיימת הגמרא בשאלה האם יש בשיטת כתיבה זו משום איסור בשבת. אם נבחן את שיטת הפענוח של כתב הסתרים נוכל להסיק מסקנות לגבי חלקם של מי המילין בהכנת דיו. הפענוח מתבצע על ידי שפיכת "דיו שאין בו עפץ". אין ספק שדיו זה חסר צבע כשלעצמו או שצבעו שונה מהצבע הסופי של האותיות המתקבל לאחר שפיכתו משום שאם לא כן הרי לא ניתן יהיה לזהות את כתב הסתרים המקורי. התנאי שהדיו יהיה בלי עפץ מוביל למסקנה שמדובר בצבע הנוצר כתוצאה מריאקציה בין מי עפצים ובין הדיו והכוונה בשיטה לאפשר לריאקציה להתקיים באופן ספציפי רק במקום כתב הסתרים. אם היו מוסיפים מי עפצים לדיו עצמו כל הדף היה נצבע בשחור ולא ניתן היה להבחין באותיות. שני התנאים המתוארים בירושלמי לגבי שיטת פיענוח כתב הסתרים מובילים לאחת משיטות הכנת דיו הסת"ם. בשיטה זו נוהגים לבשל את העפצים במים מספר שעות ולאחר מכן להוסיף למים אלו ("מי מילין") תרכובת הנקראת גופרת ברזל. נראה, אם כן, שהשיטה אותה תיאר רב חייא ל"כתיבת סתרים" היא בעזרת מי עפצים ופענוח הכתוב התבצע על ידי שפיכת תמיסת גופרת ברזל ש"פיתחה" את האותיות והפכה אותן לשחורות¹.

(הסבר בסרטון: קצת אחרי דקה 6: <https://www.youtube.com/watch?v=0IBli4H7yVU>)

ולגבי מלאכות שבת? האם הכתיבה הראשונה נחשבת כתיבה? השניה?

¹ רד"צ הופמן פרשת וילך: במס' גיטין (יט, ב) מדובר בכתב בלתי נראה, שניתן לקריאה רק לאחר שמעבירין עליו נוזל אחר. כותבים כתב זה במי מילין, לפי רש"י (שם) מי עפצים. הנוזל שבו מבליטים כתב סתר זה הוא מים דנרא (לפי הערוך ערך "נר": מי קליפת רמון). בירושלמי (שבת פ"ב, הל' ד, גיטין פ"ב, הל' ג) מובא: "א"ר חייא בר בא, אילין בני מדינחא ערומין סגין. כד חד מינהון בעי משלחה מילה מסטריקין לחבריה, הוא כתב במי מילין וההן דמקבל כתבייא הוא שופך דיו שאין בה עפץ והוא קולט מקום הכתב" (אלו בני המזרח חכמים הם ביותר. כשאחד מהם רוצה להודיע לחברו דבר סתר, הוא כותב במי מילין ומקבל המכתב שופך עליה דיו שאין בה עפץ והוא קולט מקום הכתב). הסופרים העתיקים מזכירים לעתים קרובות אמצעים מעין אלה להכנת דיו בלתי נראה. פליניוס (N. H. 8, 36) מציע לצורך זה צמחים המכילים מיץ חלבי (השווה: פאולי, ריאל אנציקלופדיה ערך "אטרמנטוס"). נוזל כזה נקרא כיום דיו סימפוטאטיטית (=סתרים), וישנם גם נוזלים שמהם מתהוות אותיות שעם הכתיבה אינן ניתנות לקריאה, אבל הן נראות לאחר זמן.

פני משה מסכת שבת פרק יב הלכה ד

וכתב לא השופך. ומפרש לה כגון אלו בני מזרח שהן בעלי ערמה ביותר וכשאחד מהן רוצה לשלוח בכתובה דבר סוד וסתר כותבו במי מילין והן מים ששרה בהן עפצים והקלפים שלהן היו מעופצים ולא היה הכתב ניכר שאין מי מילין ע"ג מי מילין ניכרין וזה שמקבל הכתב שופך עליו שאין בו עפצים וקולט האותיות וניכר הוא לקרותן וכגון זה פסול בגט:

עשה כן בשבת מהו. ששפך דיו ע"ג כתב של מי מילין אם הוא חייב ופשיט לה מדאמרי ר"י ור"ל על דתנין במתני' כתב ע"ג כתב פטור ודוקא בכותב בדיו ע"ג או בסיקרא ע"ג סיקרא לפי שאינו ניכר ולא הוי כתב אבל אם כתב דיו ע"ג סיקרא או איפכא חייב וה"נ בדיו ע"ג סיקרא הוא וחייב: חייב שתים. בדיו ע"ג סיקרא אחת משום כותב וא' משום מוחק דזה כמוחק על מנת לכתוב הוא.

פרי מגדים אורח חיים משבצות זהב סימן ש"ק ג

ואותן הכותבים דבר סתר בנייר עם חלב שנחלב ולא נתבשל עדיין, ונבלע בנייר ואין רישומו ניכר, וכשבא לחבריו נותן אותו אצל האש ושלחבת ומתחמם וניכר הכתב ההוא (עיי' בירושלמי שם פרק יב הלכה ד כעין זה), אם עשה כן בשבת יש לומר דחייב חטאת ליכא, ומכל מקום מדרבנן אסור, דדומה לכותב. וכל שכן במקום שיד סולדת בו יש לומר אפילו נייר חלק בלי שום משקה יש בו לחלוחית מים, וכסיכתא לאתונא [שבת עד, ב] דמיא, וחצי שיעור אסור מן התורה [יומא עג, ב] אם אין בו שיעור משקין בבישול, והבן זה:

האם מסקנת הפמ"ג איננה בסתירה לדברי הירושלמי? מה הדין לפי הירושלמי?

עלי תמר מסכת שבת פרק יב הלכה ד

חד מנהון בעי משלחא מילה מסטריקין לחבריה. גם היום משתמשים בתחבולה זו ולשם זה הם משתמשים בדיו חלב שמתבלט על פני הנייר רק אחרי שימוש בתהליך כימי מסוים. אולם אינם שולחים לחבריהם נייר חלק שהרי זה כבר יעורר חשד שכתוב כאן בדיו חלב שהרי אין דרך לשלוח לחברו נייר חלק אלא כותבים מכתב רגיל ובין השורות הם כותבים בדיו חלב ומכתב כזה אין מעורר חשד. וכן בסוגיין משמע קצת שהמדובר הוא מין מכתב כזה מדקאמר וההן דמקבל כתבייא ול"ק אהן דמקבל נייר חלק משמע שהוא כותב לחברו מכתב רגיל אלא שבין השורות או מלמעלה או מלמטה הוא כותב במי מילין מילה מסטריקין וההן דמקבל כתבייא וכו'. ובפרמ"ג או"ח סימן ש"מ במ"ז סק"ג כתב ואותן הכותבים דבר סתר בנייר עם חלב שנחלב ולא נתבשל עדיין ונבלע בנייר ואין רישומו ניכר וכשבא לחברו נותן אותו אצל האש והשלחבת ומתחמם וניכר הכתב אם עשה כן בשבת וכו' והעיר מירושלמי דידן עיין שם.

שו"ת אבני נזר חלק אורח חיים סימן רג

(א) בגמרא [קד ע"ב] בכל דבר שהוא רושם לאתויי מאי כו' ואפצא כשר פרש"י גל"ש. והכי נמי חייב בשבת. בגיטין [יט ע"ב] מפורש דמי אפצא אחר כתיבה נבלעין ובשעה שנבלעין אם נתן לה גט אינו גט אף אם פלט אחר כך על ידי מיא דנרא דהשתא הוא דפלט:

(ב) ויש לעיין גם בתחילה לא יחשב כתב דהוא דבר שאינו מתקיים שיבלעו. וצריך לומר משום דאפשר להפליטן על ידי מיא דנרא. ונראה לי ללמוד מזה דלאחר שפלט שוב חשיב כתב הראשון ואם נתן לה אחר כך כשר...

(ג) והא דקאמר בירושלמי [גיטין יא ע"ב] וכתב ולא הפולט. היינו שהפלטה לא חשיב כתיבה. ונפקא מינה אם נכתב בתחילה שלא לשמה, שאין תקנה להפליט לשמה וכל שכן דניחא לפי פירוש הקרבן עדה דהירושלמי מייירי בכתב תחילה במי עפצא על גבי גוילים עפוצים דלא הוי כתב כלל ואחר כך כששופך מי קנקנתום בלא עפצים קולט המקום שכתב תחילה. ועל זה שפיר אומר השופך דשפיכה דהשתא לא כתב ובתחילה לא הי' כתב כלל. ודלא כפר"ח סימן קכ"ה סק"ג שלמד מירושלמי הנ"ל דאחר שפלט פסול וליתא כמו שכתבתי.

המודד - חוס הזה עשוי בצורת רצועת סרט קטנה של פילם, וכששמים ומהדקים אותו על המצח אזי כעבור כמה שניות מתודעים על מצבו של החולה אם יש לו חוס על ידי הופעת אותיות לאטיניות מאירות על הסרט, דהיינו, אם אין חוס בולט אות ואם יש חוס של שלשים ושבע מופיעים אותיות יחד, ואם יש חוס יותר משלשים ושבע מופיע ובולט אות. תשובה. (א) בדומה לשאלתנו מצינו בפרי מגדים... עכ"ל. וא"כ נקיש ונלמד מדברי הפרמ"ג דה"ה גם לנידונו שהוא ג"כ בדומה לנידונו, ששם את סרט - המד חוס על המצח כדי שתתגלה האות או האותיות המובלעים בסרט מכח החמימות שעל המצח ולפי מדת חומו, דחיוב חטאת ליכא בזה, ורק אסור מ"מ מדרבנן מפני דדומה לכותב. (ועל ב' אותיות הוא גם לא פסיק רישא שיופיעו).

(ב) אלא דלכאורה יש להקשות על הפרמ"ג מהא דאיתא בירושלמי פ"ב דשבת ה"ד ופ"ב דגיטין ה"ג וז"ל... הרי יוצא לנו מהירושלמי דחייבים בכה"ג גם משום איסור תורה, ולא איסור מדרבנן בלבד כדברי הפרמ"ג ? אבל באמת כד מעיינינן קא חזינן שאין מהירושלמי כל קושיא על הפרמ"ג, דשאני ההיא דירושלמי שהמדובר הא הוא שכדי לגלות את הכתב שפך על הנייר דיו שהוא סוג חומר כתיבה, ולהכי מיחשב ליה הירושלמי לשפיכה זאת של חומר - כתיבה המגלה את הכתב ע"כ דכתיבה דמיא וחייב עלה מה"ת. אבל משא"כ בההיא דהפרמ"ג שהמדובר כשלא שופך שום חומר כתיבה כדי לגלות הכתב - סתר, אלא מחמם את הנייר אצל האש ועי"ז נהיה הכתב ניכר וא"כ אין כאן פעולת כתיבה כלל ע"י עשייתו זאת ולהכי ס"ל שפיר להפרמ"ג דליכא בכה"ג חיוב חטאת, ורק מדרבנן אסור מפני דדומה לכותב.

שוב מצאתי בספר שו"ת נשאל דוד להגאון הגר"ד אופנהיים ז"ל הנדמ"ח חלק אורח חיים סימן ט' שדן נמי בהנידון של הפרמ"ג וכותב נמי לחלק בכ"ז מההיא דהירושלמי [ועוד כותב בדבריו שם להסביר שאין לחייב בכגון דא גם לא משום נולד מכיון שהאי כתיבה הוא דבר שנעשה מאתמול ועכשיו איתגלי מעצמו בלא עשיית שום דבר ואין בה ממש רק הכרה בעלמא] עיין שם.

(ג) ואדרבה כד דייקין אנו רואים ונוכחים לדעת שהפרמ"ג בעת כתבו את דבריו היו שפיר דברי הירושלמי הנ"ל כנגד עיניו, וכדכותב במאמר המוסגר שבדבריו בלשון עיין בירושלמי כעין זה. וברור איפוא שכוונתו להירושלמי הנ"ל, וא"כ אדרבא היא הנותנת, דאילו לא דברי הירושלמי בזה היה אפשר לומר דבכה"ג אפילו איסור מדרבנן ליכא כי אין זה בגדר כותב כלל, ורק מפני דחזינן בירושלמי שיצויר שבכה"ג יהא אפילו חיוב חטאת משום כותב, והיינו היכא ששופך על הכתב - סתר חומר - כותב כדי לגלותו, לכן למד מזה הפרמ"ג שאפילו כשמגלה הכתב שלא ע"י חומר - כותב שלכא אזי חיוב חטאת, דמכל מקום איסור דרבנן מיהא איכא משום דדומה לכותב, וזה ברור. וא"כ דון מינה גם לנידון שאלתנו שגילויי ובלית הכתב הוא לא ע"י כל חומר - כותב אלא רק ע"י הקרבתו לחוס, והוא - חוס המצח - דג"כ איסור תורה אין כאן ואיכא רק איסור מדרבנן משום דדומה לכותב.

(ד) ולכאורה יש להקשות עוד על הפרמ"ג מהא דאיתא בגיטין ד' י"ט ע"ב : אמר שמואל נתן לה נייר חלק ואמר לה ה"ז גיטיך מגורשת חיישין שמא במי מילין כתבו וכו' כי קאמר שמואל דבדקין לה במיא דנרא אי פליט פליט ואי לא פליט לאו כלום הוא, וכי פליט מאי הוי השתא הוא דפליט, שמואל נמי חיישין קאמר. ומפרש"י : השתא הוא דפליט וכשהיו בלועות לא היה כתב עכ"ל. הרי לנו דס"ל לרש"י ז"ל דבשעה שהיו בלועות לא נקרא הכתב כתב, וא"כ המגלה הוא הכותב וצריך להיות חייב ?

אבל לפי דברינו האמורים גם מזה ליכא קושיא, משום דנהי דלפני זה לא היה הכתב נחשב לכותב, אבל מתי אפשר לחייב את המגלה רק אם גילה זאת ע"י חומר - כותב דוקא בכפי שהמדובר בגיטין שם שבדקים ומגלים את הכתב ע"י מיא - דנרא שהוא מי - צבע, כדפירש"י שם. אבל אם מגלים את הכתב שלא ע"י חומר - כותב כלל, כבנידון הפרמ"ג, וכבנידונו, אזי גם אם הכתב שלפני כן איננו מיחשב לכותב כל זמן שלא נתגלה, אבל גם למגלה אותו בשבת אין לחייבו מה"ת משום כותב מכיון שהגילוי היה שלא ע"י חומר כותב כלל. ועי"ש בנשאל דוד שג"כ יוצא לחלק בכזאת מההיא דגיטין.